

Did the Allied Victory in World War I Comprise Also Winning the Peace?

Abstrakt:

První světová válka byl globální válečný konflikt, jehož hlavní bojiště bylo v Evropě. Začala 28. června 1914 a trvala do 11. prosince 1918. Od jejího zahájení až do začátku druhé světové války se jí říkalo pouze světová válka nebo velká válka, v Americe byla zpočátku nazývána evropskou válkou. Bezprostřední záminkou k válce se stal atentát na arcivévodu a následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. To vyvolalo diplomatickou krizi. Během několika týdnů se Evropa ocitla ve válce a konflikt se rychle rozšířil po celém světě. Byl to jeden z nejničivějších konfliktů v historii, který otevřel cestu velkým politickým změnám, včetně revolucí v řadě států, jež se války účastnily.

Abstract:

The First World War was a global war centred in Europe that began on 28 July 1914 and lasted until 11 November 1918. From the time of its occurrence until the approach of World War II, it was called simply the World War or the Great War. In America, it was initially called the European War. The immediate trigger for war was the assassination of Archduke Franz Ferdinand of Austria, heir to the throne of Austria-Hungary. This set off a diplomatic crisis. Within weeks, Europe was at war and the conflict soon spread around the world. It was one of the deadliest conflicts in history, paving the way for major political changes, including revolutions in many of the nations involved.

Klíčová slova:

Obranné smlouvy, státy Dohody, Ústřední mocnosti, západní fronta, východní fronta, zázemí, příměří, bolševická revoluce, československé legie, rozvrat, velké společenské změny, Rakousko-Uhersko, Československo, následnické státy, versailleská mírová smlouva, pařížská mírová konference, Společnost národů.

Key words:

Defence agreements, the Allies, Central Powers, Western Front, Eastern Front, rear, armistice, Bolshevik revolution, Czechoslovak Legion, collapse, major political changes, Austria-Hungary, Czechoslovakia, successor states, Treaty of Versailles, Paris Peace Conference, League of Nations.

Úvod

Tento první globální válečný konflikt znamenal skutečný předěl v dějinách světa. Dimenze jeho dosahu byla vskutku nevídaná a do té doby nepředstavitelná. Války se zúčastnilo 37 států. Na straně dohodových a spojeneckých mocností šlo o 33 zemí. Alianci centrálních mocností tvořily čtyři státy. Za celou válku bylo mobilizováno celkem 70 156 000 mužů. Spojenci povolali 44 558 000 a centrální mocnosti 25 598 000. Lidské ztráty dosáhly celkové výše 9 442 000 padlých. V tomto množství ztracených životů jsou započítáni zabítí přímo v boji, zemřeli na následky zranění, po útoku plynem, v důsledku nemoci a ti, kteří skonali z různých důvodů v zajetí, nešťastnou náhodou i z jiných příčin. Spojenci ztratili celkem 5 413 000 a centrální mocnosti 4 029 000 padlých. O netušeném rozsahu bojů svědčí skutečnost, že celkový počet obětí čtyřnásobně převýšil souhrn všech zemřelých z předcházejících válek, k nimž došlo ve druhé polovině 19. století a ve 20. století do vypuknutí první světové války. Škody na majetku, které zanechala válka, byly vyčísleny na 29 960 000 000 dolarů. Přímé a nepřímé náklady bojujících států dosáhly výše 337 993 377 789 dolarů.

Stěžejně představitelný rozměr této tragédie navozuje legitimní otázku, zda zkáza povětšinou mladých životů, které si vyžádala porážka původců války, nebyla zbytečná, uvážíme-li, jak se s těžce dobytým vítězstvím nakládalo, po odeznění posledních výstřelů? Nejde ale jen o ni. Nabízí se celá řada způsobů, jak se ptát.

Sled základních skutečností

V průběhu války nebylo dlouho rozhodnuto o tom, komu bude náležet konečný triumf. Analyzujeme sled základních skutečností a jejich vzájemný vztah. Celkový vývoj války šel v průběhu roku 1918 k závěru konfliktu. V první polovině a pak ještě dlouho do léta tohoto letopočtu by ale o brzkém konci války mohl hovořit pouze přesvědčený optimista. Počátkem uvedeného letopočtu totiž centrální mocnosti získaly na svou stranu zásadní výhody strategické dimenze. Z nich také plně těžily. Na východní frontě německá a rakousko-uherská vojska využila aktuální slabosti Rudé armády, vznikající po nedávné bolševické revoluci, která přivodila definitivní rozvrat na ruské frontě. Obě spojenecké armády zahájily rozhodný postup. Jejich následný zisk byl obrovský. Ovládly Bělorusko s Pobaltím. Staly se pány na kontinentální Ukrajině. Zmocnily se Krymu a dospěly do Zakavkazska. Na ruském území postoupily až na čáru Pskov-Orša. Němci vstoupili též do Finska.

V čem spočíval přínos těchto obrovských teritoriálních záborů? Především v tom, že ústřední mocnosti jimi získaly zdroje, které nahrazovaly hospodářské ztráty způsobené blokadou na moři. Nešlo jen o zisky ve smyslu přísunu zásob. Po uzavření tzv. brestlitevského míru 3. března 1918 se centrální mocnosti mohly plně soustředit na západoevropské a jižní válčiště. Uvedený smír s ruskými bolševiky jim dovolil dále vyčerpávat zdroje z východu, ale hlavně odpoutat z východní fronty potřebné divize. Neváhaly je vrhnout na ostatní fronty.

Pro výsledek války měla rozhodující význam západní fronta. A právě zde takto posílená německá armáda zahájila již 21. března řetězec rozsáhlých útočných akcí, zvaných souhrnně *Ludendorffova ofenziva*. Němci měli v podstatě velmi blízko k rozpojení bludného kruhu zákopové války. Počínali si rozhodně a flexibilně. Objektivně

správně pochopili, že v pozičních bojích nelze spoléhat jen na manévry vlastní palbou. Docenili význam manévru palebných zdrojů, rozdělených do menších celků, které se hbitě pohybovaly po bojišti. V tom spočívalo jádro později rozvinuté difference mezi francouzskou a německou doktrínou. Uvedenou taktikou Němci získávali. Dokázali se opět probíjet k Marně a závažně ohrozit metropoli nad Seinou. Inovace taktiky ale přišla příliš pozdě. Celkový charakter bojů již zásadně nestačila změnit.

Mohlo Německo zvítězit?

Na místě je otázka, zda mohla válka pokračovat i nadále. Jinými slovy, mohlo Německo zvítězit? V té podobě a rozsahu, v jakém válka trvala ještě v roce 1918, se tato možnost jeví jako nereálná. Vezměme opět k ruce klíčová fakta. Rozhodující obrat přišel následkem porážky Němců ve druhé bitvě na Marně v létě 1918. Postupně se začala projevovat účinnost posil ze Spojených států. Německo čelilo na západní frontě třem armádám: francouzské, britské a americké. Třebaže první dvě byly vyčerpány několika lety nepřetržitých bojů, během nichž francouzská armáda prošla hlubokou krizí, šlo o stále narůstající masu sil a prostředků. Alianční armády Dohody měly možnost přisouvat čerstvé zálohy a nahrazovat těžké ztráty. Stál za nimi obrovský potenciál válečného průmyslu a surovinových zdrojů. Za této situace Německo se svými spojenci, které své zálohy i zdroje fakticky vyčerpalo, nemohlo i po uvolnění sil z východu dlouho odolávat. Poslední měsíce války to dokládají.

Boje na frontách skončily. Jaký však byl přínos úspěchu spojeneckého tábora? Hodnota dosaženého vítězství spočívá mimo jiné i v tom, jak jej vítěz dokáže uchovat, případně upevnit a rozvinout. Nejde tedy jen o triumfální salvy na počest dosaženého zdaru. Jeho kvalitu a dosah nelze úplně hodnotit prvními dny, týdny a měsíci. Teprve následná léta jsou průkazná. Jako vojensky nejvýznamnější stát Dohody byla uznávána Francie. Její politické a vojenské špičky si to pochopitelně dobře uvědomovaly a ambiciózně si podle toho počínaly od příměří a pak během pařížské mírové konference. Postupovaly tvrdě a nekompromisně. Paříž vysílala řadu vojenských misí do tradičních i nově vzniklých států. Mimo jiné tím utužovala budovanou protiněmeckou koalici. Stále nepouštěla ze zřetele možnost obnovy nepřátelství s Německem. V tomto naladění setrvala do poloviny 20. let.

Změna vztahů mezi dřívějšími soupeři

Polovina prvního poválečného desetiletí byla vůbec rozhodující. Podstatně se měnila kvalita vztahů mezi dřívějšími soupeři z válečných let. Připomeňme jenom rýnský garanční pakt z října 1925, stabilizující a garantující státní hranice v západní Evropě. Německo se fakticky vracelo mezi velmoci. O rok později jej přijali do Společnosti národů. Zásadní význam měly vnitropolitické změny ve Francii. Nacionalisticky laděnou pravici střídala smírlivější levice. Její zahraniční politika zvolna a zpočátku málo zřetelně začala projevovat ochotu ke korekturám versailleského systému v Evropě. Z klubu nových států a současně francouzských spojenců vycítilo potenciální nebezpečí zejména Polsko. Není divu. Mělo tradiční německá území a od integrálního Německa oddělovalo východní Prusko. Celou situaci od té doby poznamenával přístup, který západní historikové popisují

následujícím způsobem: Francie je garantem bezpečnosti spojeneckých států ve střední a jihovýchodní Evropě, ale ne jejich hranic. Byl to i případ Československa.

Nejen Francie, ale též ostatní mocnosti vítězného tábora nedokázaly svůj triumf během poválečných let pozitivně, tedy ve prospěch obecného trvalého míru, úspěšně přizpůsobovat podmínkám měnícího se poválečného světa. Mimo jiné i na vůli s tím spojené závisela do velké míry funkčnost versailleského mírového systému.

Kdo z války nejvíce vytěžil?

Nelze však přejít případnou otázkou, kdo z války nejvíce vytěžil? V prvním plánu zřejmě vytanou mnohým na mysli akcionáři zbrojařských firem. Nesporně jejich zisky stouply. Myslím si ale, že tím, kdo z této války těžil pro své záměry přebohatě, byl z dlouhodobé dějinné perspektivy někdo úplně jiný. Byli to vyznavači komunistické ideologie. První světová válka jim dala možnost uchopit moc v Rusku. Když se faktický vývoz socialistické revoluce bezprostředně po válce nezdařil, upevnila se komunistická totalita během meziválečných let do důsledků v Sovětském Rusku, pozdějším Sovětském svazu. Tuto zem pak ovládla na sedm desetiletí. Po roce 1945 utvořila blok podmaněných satelitů. Zažili jsme to i my v našem geopolitickém prostoru.

Připomeňme ale, že Češi a Slováci, příslušníci čs. legií v Rusku, byli od jara 1918 fakticky prvními, kteří se jí kromě samotných Rusů a ostatních národů někdejšího carského Ruska postavili do cesty. V boji s bolševiky plně obstáli. Nebylo vůbec jejich vinou, že jejich obětavost se na konec z mnoha důvodů nezužitkovala.

Po skončení války došlo k paradoxní situaci. Vítězi drželi v rukou triumf, ale od počátku se objektivně dopouštěli fatálních chyb. Zdá se, že si se svým úspěchem nedokázali poradit. V dimenzi značně idealizovaných představ o uspořádání poválečného světa lze za chybu označit, že nedošlo k položení základů skutečně efektivního systému kolektivní bezpečnosti. Pamatujme na skutečnost, že fronta vítězů nebyla jednotná. Vítězi si byli navzájem i rivaly. Dokumentuje to francouzsko-britský poměr. Když se na pařížské mírové konferenci rodila Společnost národů, francouzská vláda předložila návrh na zřízení mezinárodních sil, zjednodušeně řečeno jakési nadnárodní armády. Podléhala by Společnosti národů. Zúčastněné státy by jí předaly svou těžkou výzbroj ofenzivního charakteru, jejich branné síly by byly pouze defenzivní. Mezinárodní armáda měla fungovat jako represivní nástroj proti případným agresorům. I když je v pozadí citelná francouzská snaha profitovat z momentální vojenské převahy, byl to návrh moderní a ve srovnání s naší současností pozoruhodný. Velká Británie se však nejvýznamněji zasloužila o to, že tento konkrétní návrh nepřekročil písemný záměr.

Za jednu z největších chyb se skutečně fatálním dosahem je nutné považovat stažení Spojených států amerických z evropských záležitostí. Snahy o kolektivní bezpečnost nemohly být úspěšné za situace, kdy hospodářsky nejsilnější velmoc světa ztratila z vlastních vnitropolitických důvodů zájem o dění v Evropě se všemi z toho plynoucími důsledky do dalších let.

Jestliže první světový válečný konflikt změnil rozměr válečného zápolení, lze předpokládat, že změnou proti předválečné době patrně prošla i mezinárodní politika. Zde je ale nutné klást důraz na výraz světová neboli globální politika. Z první světové války vyplynulo mimo jiné poučení, že lokální konflikt se bude dříve či později generalizovat do nejširších rozměrů. Potvrdila se a současně i posílila víra ve spojenecké aliance. Výraz spojenecká

smlouva se stal doslova zaklínadlem, projevem víry v nezpochybnitelné zabezpečení vlastního státu. Typické to bylo zejména pro nově vzniklé státy střední a jihovýchodní Evropy. Mnohdy ovšem šlo o nevyrovnaná partnerství. Počátek první světové války aktivoval na straně Dohody spojenecké smlouvy mezi skutečnými velmocemi, tedy Ruskem, Velkou Británií a Francií. K dohodě později přistoupila také Itálie. Šlo o státy s přístupem k moři, s rozsáhlými zájmy ve vzdálených mimoevropských prostorech.

Po první světové válce se ale zejména Francie snažila vyrovnat ztrátu zbolševizovaného Ruska aliancemi s malými či středně velkými státy, z nichž některé neměly vlastní moderní státní tradici a svůj silový potenciál si teprve budovaly. Do mezinárodních vztahů pak na straně větších a silnějších partnerů vstupovala úvaha, do jaké míry jsou jejich závazky vůči menším spojencům kompatibilní s jejich vlastními prioritními bezpečnostními zájmy. Zejména závěr 30. let přinesl v tomto smyslu zcela výmluvné případy.

Z hlediska vedení válek je nutné alespoň stručně poznamenat, že první světový válečný konflikt fakticky smazal hranice mezi frontou a zázemím. Následky bojů nepocítili pouze jejich přímí účastníci, ale i strategická hloubka válčících států. Válka dalekosáhle poznamenávala civilní prostředí.

Jakou povahu vlastně měl přínos tak masové válečné zkušenosti? Válka není nikdy zdrojem žádných pozitiv, odhlédneme-li od chladně racionální úvahy o urychlení vývoje nejružnějších technologií, spojených především se zbrojením. Za pozitivní a nové lze snad označit to, že do úvah o příštím vývoji mezinárodních vztahů vstoupila výrazněji než kdykoli dříve dvojice faktorů: idea kolektivní bezpečnosti a myšlenka odzbrojení. Přes mnohé naděje, které se s nimi spájely, se v poválečných letech objektivně projevíly jako těžce realizovatelná vize. Přesto jsou od té doby stále a v různých souvislostech a s různou intenzitou přítomny v mezinárodních vztazích.

Vznik nových států

Vyústění první světové války dalo vzniknout novým státům. V řadě případů šlo o završení nebo o urychlení dějinných procesů, které nastaly mnohem dříve. Byl vznik nových zemí zákonitý, anebo spíše šlo o dílo momentální situace? Pokusme se zaměřit se na příklad Československa. Obhajitelné je konstatování v tom smyslu, že v něm lze rozpoznat oba zmíněné faktory. Orientujme se na český národ jako na jednu ze dvou zakládajících státotvorných etnických komponent. Objektivně nutno přiznat, že přes všechny komplikující vlivy vyžrál v rámci habsburské monarchie do podoby moderního sebevědomého společenství s vysokou kulturní a společenskou úrovní i s rozvinutým hospodářským zázemím a diferencovanou stranicko-politickou strukturou. V dějinách 19. a 20. století se nacházejí příklady národů, které po dosažení určitého stadia vývoje přirozeně aspirovaly na vlastní státnost.

Je dobře známo, že myšlenka úplného osamostatnění českého národa ve vlastním státě nebyla před vypuknutím první světové války vůbec aktuální. Naši předkové si nedokázali představit svou budoucnost jinak než v rámci říše, jejímiž občany byli. O co však česká politika trvale usilovala, to byl respekt k státoprávní svébytnosti českých zemí v rámci říše. Dynamika a metody politické práce, směřující k tomu cíli, se proměňovaly, ale základem byla vždy uvědomovaná nutnost, a také výhodnost setrvání malého národa ve větším státním celku.

Válka tyto v podstatě racionální představy zcela zvrátila a učinila je nereálnými. Válkou podmíněná útočnost německého nacionalismu ohrožovala to, co český národ do té doby vytvořil na kulturním, politickém, sociálním a hospodářském poli. Z roku 1915 pocházejí první válečné německo-nacionální koncepty na ovládnutí a unifikaci středo-evropského prostoru v německém duchu. Nebylo proto náhodné, že ve stejném roce dospěl T. G. Masaryk k poznání, že „válka ukázala, že Rakousko-Uhersko je neschopno chránit a spravovat Čechy a ostatní národy“. Protirakouský odboj s cílem vybojovat společný stát spojením Čechů se Slováky, tedy sloučením dvou státotvorných etnik, tím začal. Vlastní prohlášení československé samostatnosti z 28. října 1918 bylo spontánní reakcí na to, že Vídeň fakticky přiznala porážku ve válce. Na takovou eventualitu se ovšem dlouhodobě na zahraniční i domácí frontě připravovaly potřebné podmínky. Připomeňme fakt, že jásající davy z pražských ulic a náměstí oslavovaly konec války a státní samostatnost současně.

Vznik Společnosti národů

V této náladě i v atmosféře následujících týdnů, měsíců a let si nikdo pozitivně uvažující nedokázal představit opakování katastrofy. O mnoho více než dříve se věřilo v jistotu spojeneckých smluv. Naděje se spojovaly se Společností národů. Pozastavme se u jejího vzniku, a také u důvodů proč nenaplnila své ambice. Ideu, na níž Společnost národů vznikala, vyjádřil poslední z proslulých čtrnácti bodů prezidenta USA Woodrowa Wilsona, jenž je deklaroval v Kongresu 8. ledna 1918. Konkrétně v něm uvedl, že se proponovaná instituce měla stát garantem mezinárodního práva, územní integrity a nezávislosti členských států. Vyjádřil také princip rovnosti zúčastněných zemí. Výchozí ideje však tvrdě narazily na realitu mezinárodních vztahů i vnitřní politiky jednotlivých států. Vznik Společnosti národů (20. ledna 1920) se nakonec uskutečnil bez účasti USA. Příčina spočívala ve vnitropolitických prioritách a zájmech této mocnosti. Senát nehodlal již zasahovat do geograficky i psychologicky vzdálených evropských záležitostí. Sám Wilson svou původní zakladatelskou vizi zproblematizoval, když ještě předtím a právě kvůli ohledům na Senát prosadil vypuštění článků, které počítaly s tím, že by Společnost národů sama disponovala vojenským potenciálem k vymáhání svých rozhodnutí. Celkovou situaci zhoršila i již zmíněná britská nechuť k francouzskému konceptu nadnárodní armády pod pravomocí Společnosti národů. Právě to byl jeden z nejzávažnějších deficitů tohoto prvního kolektivně-bezpečnostního projektu v moderních dějinách. Sankce mohly mít kvůli tomu pouze omezenou ekonomickou povahu.

Mnohdy se zdá, jako by Společnost národů byla vždy jen neúčinnou těžkopádnou institucí. Taková jednostranná interpretace by nebyla objektivní. V prvním období své existence zasahovala efektivně, například při realizaci lidového hlasování v Horním Slezsku. Co ji však poškozovalo nejvíce, to bylo řešení většiny nejzávažnějších problémů mezinárodních vztahů mimo její rámec. Objektivně nutno dodat, že tak nečinily pouze totalitní a revizionistické státy, ale i země, které měly mít vzhledem ke svým bolestným zkušenostem největší zájem na řešení sporů v kolegiu Společnosti národů. Upozorníme v této souvislosti jen na nekompromisní francouzský silový postup proti Německu z roku 1923 (tzv. rúrská krize) v souvislosti s vymáháním reparačních plateb.

Závěr

Závěrem se zbývá zamyslet se nad tím, zda z tak obrovské tragédie vyplynulo určité poučení, a pokud ano, jakou mělo povahu. I když to bude znít jako utopie, trvalou hodnotu mají kolektivně-bezpečnostní ideje.

Bohužel, od konce první světové války zaznamenávaly a zaznamenávají povětšinou porážky, neboť se střetávají s nepřekonatelným nezájmem vojensky, a tedy i ekonomicky nejmocnějších hráčů na poli mezinárodních vztahů. Zdá se, že budou již trvale zaostávat za reálným poměrem sil ve světě. Bez nich by však subjekty, které představují hrozbu pro mír, měly mnohem snazší cestu k cíli.

Jako doklad tohoto tvrzení připomeňme příklad odzbrojovacích klauzulí versailleské mírové smlouvy. Nebýt jich a určitých mechanismů Společnosti národů, byť mnohdy ve finále jen málo účinných, měla by nacistická ideologie ve 30. letech mnohem snazší cestu k praktické realizaci svých cílů. Takto musel Hitlerův režim zasvětit prvních pět let své moci demontáži nejvážnějších překážek versailleského systému v Evropě. Teprve až poté mohl přejít z antirevizního období do etapy otevřené agrese. Ztratil přitom ovšem několik cenných let.

Snad i to mělo svou cenu. Možná i v tom se přece jen zhodnotily nesmírné lidské ztráty generací, které první světová válka zavlékla do labyrintu zákopů, zahalených oparem bojových plynů.

Použitá literatura:

- ADAMTHWAITE, A. *Grandeur and Misery: France's Bid for Power in Europe 1914-1940*, New York, 1995.
- COUFAL, F. *Mezinárodní armáda - konečný cíl odzbrojení?* Praha 1932.
- KRAUS, J. *Světové odzbrojení jako problém politický, technický a právní*. Praha 1933.
- KŘÍŽEK, J. a kol. *První světová válka*. Praha 1968.
- RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha 2012.
- ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a velká válka 1914-1918*. Praha 2001.
- URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. Praha 1982.
- WANDYCYZ, P. S. *France and Her Eastern Allies 1919-1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis 1962.
- WANDYCYZ, P. S. *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926-1936. French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland*. Princeton 1988.